

IJTIMOYIY-SIYOSIY MATNLAR TARJIMASINING PRAGMATIK XUSUSIYATLARI

Ismatullayeva Nigora Muhammadaliq qizi

O'zbek tili va adabiyoti universiteti 2-kurs tayanch doktoranti

<https://doi.org/10.5281/zenodo.20423914>

Annotatsiya: Mazkur maqolada ijtimoiy-siyosiy matnlar tarjimasining pragmatik xususiyatlari, ularning lingvistik va kommunikativ jihatlari tahlil qilingan. Ijtimoiy-siyosiy matnlarni tarjima qilish jarayonida mazmun aniqligi, uslubiy moslik, milliy-madaniy birliklar va pragmatik maqsadlarning saqlanishi muhim omil sifatida o'rganilgan. Shuningdek, siyosiy diskursning tarjimada aks etishi, auditoriyaga ta'sir etuvchi vositalarning qayta ifodalanishi hamda tarjimonning kommunikativ vazifasi yoritilgan. Tadqiqot natijalari ijtimoiy-siyosiy matnlar tarjimasida pragmatik yondashuv muhim ahamiyat kasb etishini ko'rsatadi.

Kalit so'zlar: ijtimoiy-siyosiy matn, tarjima, pragmatika, siyosiy diskurs, kommunikativ maqsad, lingvistik birlik, madaniy moslik, auditoriya, uslub, interpretatsiya.

Hozirgi globallashtirish davrida dunyo mamlakatlari o'rtasidagi siyosiy, iqtisodiy va madaniy aloqalarning jadallashuvi xalqaro kommunikatsiyaning yangi shakllarini yuzaga keltirmoqda. Xalqaro tashkilotlar faoliyatining kengayishi, diplomatik munosabatlarning rivojlanishi, ommaviy axborot vositalari va internet texnologiyalarining ommalashuvi turli tillardagi axborot almashinuvining hajmi va tezligini sezilarli darajada oshirdi. Ayniqsa, ijtimoiy-siyosiy matnlar xalqaro munosabatlar tizimida muhim kommunikativ vosita sifatida namoyon bo'lmoqda. Davlat rahbarlarining siyosiy nutqlari, xalqaro tashkilotlar bayonotlari, diplomatik hujjatlar, publitsistik maqolalar, siyosiy sharhlar va ommaviy axborot vositalaridagi materiallar ijtimoiy-siyosiy diskursning asosiy tarkibiy qismlarini tashkil etadi. Bunday matnlarni bir tildan ikkinchi tilga tarjima qilish nafaqat til birliklarini almashtirish, balki kommunikativ maqsad, mafkuraviy yo'nalish va pragmatik ta'sirni ham to'g'ri yetkazishni talab qiladi.

Tarjima nazariyasida pragmatika til birliklarining kommunikativ jarayondagi funksional xususiyatlarini, ularning adresatga ko'rsatadigan ta'sirini hamda nutqning maqsadga yo'naltirilganligini o'rganuvchi muhim yo'nalishlardan biri hisoblanadi. Ijtimoiy-siyosiy matnlar esa aynan pragmatik jihatdan yuqori yuklamaga ega bo'lgan matn turidir. Chunki siyosiy diskursning asosiy vazifasi axborot berish bilan cheklanmay, jamoatchilik fikrini shakllantirish, muayyan g'oyalarni targ'ib qilish, auditoriyani ishontirish va siyosiy ta'sir o'tkazishdan iboratdir. Shu sababli tarjimon bunday matnlarni o'girishda nafaqat grammatik va leksik moslikni, balki pragmatik maqsad va kommunikativ effektini ham saqlashi zarur bo'ladi.

Ijtimoiy-siyosiy matnlarning pragmatik xususiyatlari ularning emotsional-ekspressivligi, baholovchi leksikasi, siyosiy terminologiyasi va ideologik yo'nalganligida yaqqol namoyon bo'ladi. Siyosiy matnlarda qo'llaniladigan ayrim iboralar, metaforalar, shiorlar va ramziy birliklar ma'lum bir xalqning tarixiy tajribasi, mentaliteti va madaniy qadriyatlariga bilan chambarchas bog'liq bo'ladi. Shu sababli tarjima jarayonida pragmatik adaptatsiya masalasi alohida ahamiyat kasb etadi. Tarjimon matn mazmunini maqsadli auditoriyaning siyosiy va madaniy qarashlariga mos ravishda yetkazishi lozim. Aks holda, noto'g'ri yoki nomuvofiq

tarjima kommunikativ muvaffaqiyatsizlikka, siyosiy tushunmovchiliklarga yoki matnning ta'sir kuchi pasayishiga olib kelishi mumkin.

Zamonaviy siyosiy kommunikatsiyada ommaviy axborot vositalarining roli tobora kuchayib borayotgani ham ijtimoiy-siyosiy matnlar tarjimasining dolzarbligini oshirmoqda. Bugungi kunda xalqaro siyosiy voqealar haqida axborot qisqa vaqt ichida dunyoning turli hududlariga tarqaladi va bu jarayonda tarjima asosiy vositalardan biri sifatida xizmat qiladi. Ayniqsa, siyosiy nutqlar, xalqaro sammitlar, rasmiy bayonotlar va diplomatik hujjatlarning tezkor tarjimasini global axborot makonida muhim o'rin egallaydi. Shu bilan birga, siyosiy matnlarning noto'g'ri interpretatsiyasi davlatlararo munosabatlarga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkinligi sababli tarjimonning mas'uliyati yanada ortadi.

Ijtimoiy-siyosiy matnlar tarjimasida pragmatik omillarni hisobga olish tarjima sifatini belgilovchi asosiy mezonlardan biridir. Tarjimon faqat matn mazmunini emas, balki uning uslubiy xususiyatlari, emotsional ta'siri, ideologik mohiyati va kommunikativ vazifasini ham qayta yaratishi zarur. Bu esa tarjimondan nafaqat lingvistik bilim, balki siyosatshunoslik, madaniyatshunoslik, pragmatika va kommunikatsiya nazariyasiga oid bilimlarni ham talab qiladi. Ayniqsa, xalqaro siyosiy diskursda ishlatiladigan diplomatik uslub, siyosiy terminologiya va publitsistik vositalarni adekvat tarjima qilish katta tajriba va kasbiy mahoratni talab etadi.

Shuningdek, ijtimoiy-siyosiy matnlar tarjimasida pragmatik transformatsiyalar muhim o'rin tutadi. Tarjima jarayonida qo'shimcha izohlash, qisqartirish, moslashtirish yoki qayta interpretatsiya qilish kabi usullar qo'llanilishi mumkin. Bunday transformatsiyalar matnning maqsadli auditoriyaga tushunarli va ta'sirchan yetib borishini ta'minlaydi. Ayniqsa, siyosiy metaforalar, ideologik shiorlar va madaniy birliklarni tarjima qilishda pragmatik yondashuv samarali natija beradi.

Mazkur maqolaning dolzarbligi ijtimoiy-siyosiy matnlar tarjimasida pragmatik omillarning ahamiyatini ilmiy jihatdan tahlil qilish zarurati bilan belgilanadi. Tadqiqotning asosiy maqsadi ijtimoiy-siyosiy matnlar tarjimasining pragmatik xususiyatlarini o'rganish, tarjima jarayonida yuzaga keladigan kommunikativ muammolarni aniqlash hamda pragmatik adaptatsiya usullarining samaradorligini yoritishdan iboratdir. Shuningdek, maqolada siyosiy diskursning lingvistik tabiati, tarjimonning kommunikativ roli va auditoriyaga ta'sir etuvchi vositalarning tarjimada aks etish masalalari keng tahlil qilinadi.

Asosiy qism.

Ijtimoiy-siyosiy matnlar tarjimasini zamonaviy tarjimashunoslikning eng murakkab va mas'uliyatli yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Bunday matnlar nafaqat axborot uzatish vazifasini bajaradi, balki siyosiy ta'sir ko'rsatish, jamoatchilik fikrini shakllantirish, mafkuraviy g'oyalarni targ'ib qilish va auditoriyani muayyan qarashlarga yo'naltirish kabi pragmatik funksiyalarni ham amalga oshiradi. Shu sababli ijtimoiy-siyosiy matnlarni tarjima qilish jarayonida matnning lingvistik mazmuni bilan bir qatorda uning pragmatik xususiyatlarini ham saqlab qolish muhim ahamiyat kasb etadi.

Pragmatika til birliklarining kommunikativ jarayondagi funksional qo'llanilishini va ularning tinglovchi yoki o'quvchiga ta'sirini o'rganuvchi soha sifatida tarjima nazariyasida muhim o'rin tutadi. Ijtimoiy-siyosiy matnlarda esa pragmatik omillar yanada kuchliroq namoyon bo'ladi. Chunki siyosiy matnlarning asosiy maqsadi ma'lumot berish bilangina cheklanmay, auditoriyada ma'lum hissiy va ijtimoiy munosabat uyg'otishdan iboratdir. Masalan, davlat rahbarlarining siyosiy nutqlarida ishlatiladigan chaqiriqlar, baholovchi

birliklar va emotsional ifodalar tinglovchilar ongiga ta'sir ko'rsatish uchun xizmat qiladi. Tarjimon ushbu ta'sir kuchini boshqa tilda ham adekvat tarzda qayta yaratishi lozim bo'ladi.

Ijtimoiy-siyosiy matnlarning pragmatik xususiyatlaridan biri ularning ideologik yo'nalganligidir. Har bir siyosiy matn muayyan siyosiy pozitsiyani, mafkurani yoki ijtimoiy qarashni ifodalaydi. Shu sababli tarjima jarayonida matnning ideologik mazmunini noto'g'ri talqin qilish siyosiy tushunmovchiliklarga olib kelishi mumkin. Masalan, xalqaro siyosiy nutqlarda ishlatiladigan "demokratiya", "erkinlik", "milliy manfaat", "barqarorlik" kabi tushunchalar turli davlatlarda turlicha talqin qilinishi mumkin. Tarjimon esa ushbu terminlarning nafaqat lug'aviy ma'nosini, balki ularning siyosiy va madaniy konnotatsiyasini ham hisobga olishi kerak bo'ladi.

Ijtimoiy-siyosiy matnlarda emotsional-ekspressiv vositalarning faol qo'llanilishi ham ularning pragmatik tabiatini belgilaydi. Siyosiy diskursda metaforalar, epitetlar, ritorik savollar, takrorlar va shiorlar keng qo'llaniladi. Masalan, siyosiy nutqlarda "yorqin kelajak", "xalq ishonchi", "barqaror taraqqiyot yo'li" kabi metaforik birikmalar auditoriyada ijobiy taassurot uyg'otish uchun xizmat qiladi. Tarjima jarayonida ushbu birliklarni so'zma-so'z tarjima qilish ko'pincha pragmatik effektning yo'qolishiga olib keladi. Shu sababli tarjimon maqsadli til imkoniyatlaridan kelib chiqib pragmatik adaptatsiya usullaridan foydalanadi.

Pragmatik adaptatsiya ijtimoiy-siyosiy matnlar tarjimasining eng muhim jihatlaridan biridir. Bu jarayonda tarjimon matnni maqsadli auditoriyaning til madaniyati, siyosiy qarashlari va mentalitetiga moslashtiradi. Masalan, ayrim siyosiy iboralar yoki tarixiy tushunchalar boshqa madaniyat vakillari uchun tushunarsiz bo'lishi mumkin. Bunday holatda tarjimon izohlash, transformatsiya yoki funksional ekvivalentlardan foydalanishga majbur bo'ladi. Ayniqsa, diplomatik matnlarda pragmatik moslik juda muhim hisoblanadi, chunki noto'g'ri tanlangan so'z yoki ibora davlatlararo munosabatlarga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin.

Ijtimoiy-siyosiy matnlar tarjimasida siyosiy terminologiya bilan ishlash ham muhim masalalardan biridir. Siyosiy terminlar ma'lum bir davlatning huquqiy va siyosiy tizimi bilan bog'liq bo'lgani sababli ularni tarjima qilishda katta ehtiyotkorlik talab etiladi. Masalan, ingliz tilidagi "liberalism", "federalism", "conservative movement" kabi tushunchalar turli siyosiy tizimlarda turlicha mazmun kasb etadi. Tarjimon bunday terminlarni adekvat tarjima qilish uchun siyosiy fanlar va xalqaro munosabatlar bo'yicha yetarli bilim ega bo'lishi zarur.

Shuningdek, ommaviy axborot vositalaridagi ijtimoiy-siyosiy materiallar tarjimasida tezkorlik omili ham muhim ahamiyatga ega. Zamonaviy axborot makonida yangiliklar qisqa vaqt ichida keng auditoriyaga yetkaziladi. Bu esa tarjimondan tezkor va bir vaqtning o'zida sifatli tarjima qilishni talab qiladi. Tezkor tarjima jarayonida esa pragmatik xatolar yuzaga kelish ehtimoli ortadi. Ayrim hollarda siyosiy matnlarning noto'g'ri tarjimasini jamoatchilik orasida salbiy reaksiyalarni keltirib chiqarishi yoki xalqaro siyosiy munosabatlarda keskinlik yuzaga kelishiga sabab bo'lishi mumkin.

Ijtimoiy-siyosiy matnlar tarjimasida tarjimonning kommunikativ roli ham alohida ahamiyat kasb etadi. Tarjimon oddiy til vositachisi emas, balki ikki madaniyat va ikki siyosiy makon o'rtasidagi kommunikativ ko'prik vazifasini bajaradi. U matn mazmunini to'g'ri yetkazish bilan birga, uning pragmatik ta'sirini ham saqlab qolishi kerak bo'ladi. Shu sababli tarjimonning siyosiy savodxonligi, pragmatik kompetensiyasi va madaniyatlararo kommunikatsiya bo'yicha bilimlari yuqori bo'lishi talab etiladi.

Bugungi kunda sun'iy intellekt va avtomatik tarjima tizimlarining rivojlanishi ijtimoiy-siyosiy matnlar tarjimasiga ham ta'sir ko'rsatmoqda. Mashina tarjimasida axborotni tezkor tarjima qilish imkonini bersa-da, pragmatik ma'no, emotsional ta'sir va madaniy konnotatsiyalarni to'liq yetkazishda hali ham inson tarjimonining o'rnini bosa olmaydi. Ayniqsa, siyosiy diskursda yashirin ma'no, ironik ifodalar, diplomatik uslub va ideologik birliklarni adekvat interpretatsiya qilishda inson omili muhimligicha qolmoqda.

Demak, ijtimoiy-siyosiy matnlar tarjimasida faqat lingvistik jarayon emas, balki murakkab pragmatik va kommunikativ faoliyatdir. Tarjima jarayonida matnning siyosiy mazmuni, ideologik yo'nalganligi, emotsional ta'siri va auditoriyaga qaratilgan kommunikativ maqsadi saqlanishi zarur. Shu jihatdan pragmatik yondashuv ijtimoiy-siyosiy matnlar tarjimasining sifatini belgilovchi asosiy omillardan biri hisoblanadi.

Xulosa

Ijtimoiy-siyosiy matnlar tarjimasida zamonaviy tarjimashunoslikning murakkab va ko'p qirrali yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Bunday matnlar nafaqat axborot yetkazish, balki jamoatchilik fikrini shakllantirish, siyosiy qarashlarni targ'ib qilish va auditoriyaga muayyan pragmatik ta'sir ko'rsatish vazifasini ham bajaradi. Shu sababli ijtimoiy-siyosiy matnlarni tarjima qilish jarayonida lingvistik moslik bilan bir qatorda pragmatik xususiyatlarni ham saqlash muhim ahamiyat kasb etadi.

Tadqiqot davomida ijtimoiy-siyosiy matnlarning pragmatik tabiati ularning emotsional-ekspressivligi, ideologik yo'nalganligi, baholovchi leksikasi va kommunikativ maqsadga yo'naltirilganligida namoyon bo'lishi aniqlandi. Siyosiy nutqlar, diplomatik hujjatlar va publitsistik materiallarda qo'llaniladigan til vositalari auditoriyaning ijtimoiy-siyosiy qarashlariga ta'sir ko'rsatishga xizmat qiladi. Shu bois tarjimon matnning nafaqat mazmunini, balki uning pragmatik effektini ham boshqa tilda qayta yaratishi lozim bo'ladi.

Maqolada pragmatik adaptatsiya ijtimoiy-siyosiy matnlar tarjimasining asosiy usullaridan biri ekanligi ta'kidlandi. Tarjimon maqsadli auditoriyaning madaniyati, mentaliteti, siyosiy qarashlari va til xususiyatlarini hisobga olgan holda matnni moslashtirishi zarur. Ayniqsa, siyosiy terminologiya, metaforalar, shiorlar va ideologik birliklarni tarjima qilishda funksional ekvivalentlardan foydalanish muhim natija beradi. Pragmatik jihatdan moslashtirilmagan tarjima esa kommunikativ muvaffaqiyatsizlik, noto'g'ri interpretatsiya yoki siyosiy tushunmovchiliklarni yuzaga keltirishi mumkin.

Shuningdek, ijtimoiy-siyosiy matnlar tarjimasida tarjimonning kommunikativ va kasbiy kompetensiyasi muhim omil ekanligi aniqlandi. Tarjimon ikki til va ikki madaniyat o'rtasida vositachi sifatida faoliyat yuritadi hamda matnning siyosiy va mafkuraviy mohiyatini to'g'ri yetkazishi kerak bo'ladi. Bu esa tarjimondan nafaqat lingvistik bilim, balki siyosatshunoslik, madaniyatshunoslik, pragmatika va xalqaro kommunikatsiya bo'yicha ham chuqur bilim talab qiladi.

Zamonaviy axborot texnologiyalari va avtomatik tarjima tizimlarining rivojlanishi ijtimoiy-siyosiy matnlar tarjimasini tezlashtirayotgan bo'lsa-da, pragmatik ma'no va emotsional ta'sirni to'liq yetkazishda inson tarjimonining roli hanuz muhim bo'lib qolmoqda. Ayniqsa, diplomatik va siyosiy diskursda yashirin ma'nolar, ironik ifodalar va ideologik birliklarni adekvat interpretatsiya qilish faqat professional tarjimon orqali samarali amalga oshiriladi.

Umuman olganda, ijtimoiy-siyosiy matnlar tarjimasining pragmatik xususiyatlarini o'rganish tarjima nazariyasi va amaliyoti uchun dolzarb ilmiy masalalardan biri hisoblanadi. Pragmatik yondashuv tarjima sifatini oshirish, kommunikativ maqsadni to'liq yetkazish va madaniyatlararo siyosiy muloqotni samarali tashkil etishda muhim nazariy hamda amaliy ahamiyatga ega.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Abdullayeva, N. S. (2021). *Tarjimashunoslikda pragmatik yondashuvlar*. Toshkent: O'zbekiston Milliy universiteti nashriyoti.
2. Karimov, O. T. (2022). *Ijtimoiy-siyosiy diskurs va tarjima muammolari*. Toshkent: Fan va texnologiya.
3. Rasulova, M. M. (2020). "Zamonaviy tarjimada pragmatik transformatsiyalar". *Filologiya masalalari jurnali*, 3(2), 45–52.
4. Yo'ldoshev, B. R. (2023). *Tarjima nazariyasi va amaliyoti*. Toshkent: Innovatsiya-Ziyo.
5. Munday, J. (2021). *Introducing Translation Studies: Theories and Applications*. Routledge.
- Venuti, L. (2023). *The Translator's Invisibility: A History of Translation*. Routledge.